

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**Кафедра загальної і клінічної фармакології та фармакогнозії****МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІ ПО ВИВЧЕННЮ ТЕМИ:**

«Кардіоглікозиди. Методи якісного та кількісного визначення. ЛР і сировина, які містять кардіоглікозиди (серцеві глікозиди). Наперстянка пурпурова, наперстянка шерстиста, наперстянка великоквіткова, види строфанту, горицвіту, конвалії, жовтушника.»

(для здобувачів 3 курсу медико-фармацевтичного факультету)

**Затверджено на методичній
наradі кафедри
30.08.2024 р.**

Протокол № 1

Зав. кафедри

проф. Рожковський Я.В.

Одеса-2024

1.Тема заняття: «Кардіоглікозиди. Методи якісного та кількісного визначення. ЛР і сировина, які містять кардіоглікозиди (серцеві глікозиди).Наперстянка пурпурова, наперстянка шерстиста, наперстянка великоквіткова, види строфанту, горицвіту, конвалії, жовтушника.» (10 год.)

2.Актуальність теми.

Одним з методів визначення доброякісності сировини, що тримає кардіоглікозиди, є його якісний і кількісний хі-економічний аналіз. Кожен провізор повинен вміти здійснювати екстракцію і з допомогою методів хімічного аналізу ідентифікувати наявність і встановити кількість карденолідів в лікарській сировині. На основі проведених досліджень провізор повинен дати висновок про відповідність зразків досліджуваної сировини вимогам НТД.

3. Цілі заняття:

3.1. Загальні цілі: засвоїти методи хімічного аналізу лікарського рости-тельного сировини, що містить серцеві глікозиди.

3.2. Виховні цілі:

формування професійнозначимої підструктури особистості з актуальними аспектами деонтологічної, екологічної, правової, психологічної, патріотичної, професійної відповідальності .

3.3. Конкретні цілі:

- знати:

1. Особливості хімічної структури серцевих глікозидів та їх класифікацію.
2. Формули первинних глікозидів наперстянки пурпурової, дигітоксину, дигоксину, гитоксина, ланатозида, ерізімін, адонитоксина.
3. Основні якісні реакції виявлення серцевих глікозидів, їх класифікацію в залежності від природи відкритої частини молекули карденоліда.
4. Методи кількісного визначення кардіотонічних глікозидів у сировині.

3.4. На основі теоретичних знань теми і проведеної лабораторної роботи:

- оволодіти методиками (вміти):
- виявляти серцеві глікозиди сировину якісними реакціями та хроматографічним методом;
- проводити кількісне визначення серцевих глікозидів сировину.

4. Матеріали доаудиторної самостійної підготовки (міждисциплінарна інтеграція)

№ п.п.	Дисципліни	Знати	Вміти
1	2	3	4
1.	Попередні дисципліни: 1.Ботаніка 2.Органічна хімія	Характерні ознаки родин досліджуваних рослин. Морфологія стебла, кора, листя, квітки, плоду, кореня і кореневища. Анатомічна будова листків, кори, плодів, коріння, кореневища.	Користуватися мікроскопом, готувати поверхневі препарати і

	3. Аналітична хімія	<p>Фізичні і хімічні властивості полісахаридів, глікозидів, терпеноїдів, похідні ароматичного ряду, гетероциклів. Методи кислотно – основного титрування (нейтралізації) та перманганатометрії</p>	<p>поперечні зрізи. Проводити якісні реакції; очищення органічних сполук. Працювати з аналітичними терезами, мірним посудом, фотоелектроа-ло-риметром, використовувати методи хроматографії на папері і в тонкому шарі сорбенту.</p>
2.	<p>Фізична і колоїдна хімія</p> <p>Аптечна технологія лікарських препаратів.</p> <p>Заводська технологія лікарських препаратів</p>	<p>Розчинність твердих речовин і рідин у рідинах. Перегонка. Закон Рауля. Закон Коно-валова. Тиск і склад пари над взаємнонерозчинними рідинами. Буферні розчини. Полярографія. Потенціометричне титрування. Адсорбція. Іоннообмінна адсорбція. Хроматографія: паперова, колонкова, в тонкому шарі адсорбенту, гельхроматографія. Способи вимірювання маси та об'єму. Порошки, рідкі лікарські препарати для внутрішнього і зовнішнього застосування. Приготування рідких лікарських препаратів за допомогою бюреточної системи. Умови промислового приготування лікарських препаратів. Принципи організації фармацевтичного виробництва різних лікарських форм: рідкі, тверді, м'які, ін'єкційні розчини. Що супроводжує виробничий процес лікарських засобів. Машина, апарати, обладнання для виробництва лікарських засобів. Фармакодинаміка та фармакокінетика лікарських засобів. Закономірність дії ліків на організм людини і його відповідні реакції. Основні принципи лікування з точки зору вибору лікарських препаратів, оцінки її ефективності та безпеки. Методи якісного та кількісного вивчення лікарських препаратів.</p>	

	<p>Клінічна фармакологія</p> <p>Фармацевтична хімія</p> <p>Організація та економіка фармації</p> <p>Маркетинг і менеджмент фармації</p>	<p>Управління фармацевтичною службою. Госпрозрахункова аптека і організація її роботи. Збереження і вигляд лікарських препаратів. Контрольно–аналітична служба, організація її роботи. Вигляд товарно – матеріальних цінностей та грошових коштів. Економічний аналіз діяльності аптеки.</p> <p>Організація як об'єкт управ-ня. Об'єднані процеси в управлінні.</p> <p>Менеджмент і підприємство. Управління трудовими ресурсами. Управління фармацевтичним маркетингом. Вивчення фармацевтичного ринку. Міжнародний маркетинг.</p>	
--	---	---	--

4. Зміст теми (текст або тези), графологічна структура заняття.

(Див. текст лекції)

5. Матеріали методичного забезпечення заняття.

6.1 Завдання для самоперевірки рівня знань – навичок; тести різних типів с еталонами відповідей.

Тести:

- До складу деяких глікозидів входить циммароза (відноситься до специфічних цукрів):
  - серцевих глікозидів
  - фенолглікозидів
  - прегнанових глікозидів
  - похідних антрацену
  - флавоноїдів
- На складі зберігаються листя наперстянки, містять кардіоглікозида. Щомі-годно кількісний аналіз цієї сировини проводять, використовуючи метод:
  - біологічної стандартизації
  - комплексометрії
  - йодометрії
  - хроматографії
  - гравіметричний
- Листки наперстянки шерстистої містять ланатозиди, вуглеводним компонентом якого є дезоксисахара. Цей тип вуглеводів можна ідентифікувати за допомогою реакції:
  - реакція Келлера-Кіліані
  - реакція Драгендорфа

- В.реакція Легаля
- Г.реакція Розенгейма
- Д.реакція Лібермана-Бурхарда

4. Трава конвалії містить кардиогликозиди, вуглеводним компонентом якого є дезоксисахара. Цей тип вуглеводів можна ідентифікувати за допомогою реакції:

- А. реакція Келлера-Кіліані
- Б. реакція Драгендорфа
- В. реакція Легаля
- Г. реакція Розенгейма
- Д. реакція Лібермана-Бурхарда

5. Встановлення доброякісності трави горицвіту весняного проводять по кількісному змісту серцевих глікозидів. Для цього використовують метод:

- А. біологічної стандартизації
- Б. хроматографічний аналіз
- В. метод перегонки з водяною парою
- Г. гравіметричний аналіз
- Д. метод зворотного титрування

6. Встановлення доброякісності листків конвалії проводять за кількісним змістом серцевих глікозидів. Для цього використовують метод:

- А. біологічної стандартизації
- Б. хроматографічний аналіз
- В. метод перегонки з водяною парою
- Г. гравіметричний аналіз
- Д. метод зворотного титрування

7. Встановлення доброякісності листків наперстянки проводять по кількості венозного змісту серцевих глікозидів. Для цього використовують метод:

- А. біологічної стандартизації
- Б. хроматографічний аналіз
- В. метод перегонки з водяною парою
- Г. гравіметричний аналіз
- Д. метод зворотного титрування

8. Рослинна сировина, що містить кардиогликозиди, зберігається за списком Б. До особливо отруйних видів рослинної сировини, що містить кардиогликозиди і зберігається за списком А, відноситься

- А. насіння строфанту
- Б. лист горицвіту
- В. лист наперстянки
- Г. лист конвалії
- Д. лист желтушника

9. Рослинний препарат «Кардіовален» використовується як кардіотонічний засіб. Рослинним джерелом отримання цього засобу є:

- А. трава жовтушника
- Б. трава пустирника
- В. корені шоломниці байкальського
- Г. корені женьшеню
- Д. коріння солодки

10. При якій температурі слід сушити рослини, що містять глікозиди, щоб зберегти в сировині глікозид в нерозщепленому вигляді:

- А. 60° С
- Б. 100° С
- В. 80° С
- Г. 75° С
- Д. 30° С

6.2. Інформацію, необхідну для формування знань – умінь можна знайти в підручниках:
- основна:

1. Фармакогнозія: підручник (I—III р. а.) / І.А. Бобкова, Л.В. Варлахова. – 3-є видання Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина» 2018, 504с.
2. Фармакогнозія: базовий підручн. для студ. вищ. фармац. навч. закл.(фармац. ф-тів) IV рівня акредитації / В.С. Кисличенко, І.О. Журавель, С.М. Марчишин та ін.; за ред. В.С. Кисличенко. – Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2015. - 736 с.
3. Навчальний посібник з дисципліни «Фармакогнозія» / Я. В. Рожковський, Б. В. Приступа, І. А. Бойко, Н. В. Герасимюк, В. В. Черногорюк -: Методична розробка кафедри фармакогнозії ОНМедУ. – Одеса: ОНМедУ, 2019 – 51 с.
4. Державна Фармакопея України: в 3 т. / Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». – 2-е вид. – Харків: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», 2015. – Т. 1. – 1500 с.

Додаткова література:

- 1 Державна Фармакопея України: в 3 т. / Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». – 2-е вид. – Харків: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», 2014. – Т. 3. – 732 с.
2. Сербін А.Г., Сіра Л.М., Слободянюк Т.О. Фармацевтична ботаніка. Підручник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 488 с.
3. Практикум з ідентифікації лікарської рослинної сировини: навч. посіб. / [В. М. Ковальов, С. М. Марчишин, О. П. Хворост та ін.] ; за ред. В. М. Ковальова, С. М. Марчишин. – Тернопіль: ТДМУ, 2014. – 250 с.

9. Матеріали для самоконтролю якості підготовки.

А. Питання для самоконтролю:

1. Особливості хімічної структури серцевих глікозидів та їх клас-сіфікація.
2. Фізико-хімічні властивості серцевих глікозидів.
3. У якій вигляді кардіотонічні глікозиди містяться в рослинній сировині?
4. Зв'язок хімічної будови глікозидів серцево-судинного дії з їх біологічною активністю.
5. Формули первинних глікозидів наперстянки пурпурової, дигітоксину, дигоксину, гитоксина, ланатозида, ерізімін, адонитоксина.

6. Дезоксисахара, що входять в склад серцевих глікозидів.
7. Основні якісні реакції виявлення серцевих глікозидів, їх класифікація в залежності від природи відкритої частини молекули карденоліда.
8. Методу кількісного визначення кардіотонічних глікозидів у сировині.
9. Визначення поняття "біологічна стандартизація", "валор".
10. В яких одиницях виражається біологічна активність серцевих глікозидів?

8. Матеріали для аудиторної самостійної підготовки:

8.1. Перелік навчальних практичних завдань, які необхідно виконати під час практичного лабораторного заняття:

Завдання 1. Провести якісні реакції виявлення серцевих глікозидів на зразках сировини (листя наперстянки пурпурової, великоквіткової та шерстистої, трава та лист конвалії, трава горицвіту, трава жовтушника)

ХІД РОБОТИ

Приготування водно-спиртового екстракту:

1. 3 г сировини, подрібненої до 1-3 мм, помістити в колбу зі шлифом на 100 мл.
2. Додати 30 мл 70% етанолу і гріти зі зворотним холодильником на водяній бані 10 хвилин.
3. Після охолодження процідити через грудочку вати в мірний циліндр на 25. мл. Залишок на фільтрі промити 70% етанолом до отримання 20 мл екстракту.
4. Спиртово-водний екстракт перемішати з 2 г оксиду алюмінію (для хроматографії) в плоскодонній колбі 5 хвилин.
5. Після відстоювання профільтрувати через подвійний складчастий фільтр, промиваючи сорбент 70% етанолом двічі по 3 мл. Очищений екстракт використовувати для проведення якісних реакцій виявлення карденолідів.

Реакції на стероїдну частину молекули карденоліду:

Реакція Лібермана-Бурхарда

1. У випарювальній чашці упарити 1 мл спиртово-водного екстракту.
2. Залишок розчинити в 1 мл оцтового ангідриду, перенести в пробірку і обережно, по стінці додати 2-3 краплі концентрованої сірчаної кислоти (робота проводиться у витяжній шафі).
3. Відзначити забарвлення на границі шарів, а також верхнього шару з плином часу.
4. Результати реакції записати в лабораторний журнал.

Реакція Розенгейма.

1. Додати до 1 мл спиртово-водного екстракту 1 мл 90% розчину три-хлоруксусної кислоти в метанолі (або етанолі).

2. Відзначити забарвлення вмісту пробірки. Результати спостереження записати в лабораторний журнал.

Реакції на бутенолідне (лактонне) кільце.

Реакція Раймонда

1. Додати до 1 мл спиртово-водного екстракту 10-15 крапель 1,3-діні-тробензола (3% розчин м - динитробензола в бензолі) і перемішати.
2. Додати по 10 крапель спиртового розчину гідроксиду калію.
3. Відзначити забарвлення отриманого розчину. Результати спостережень записати в лабораторний журнал.

Реакція Легалья

1. Додати до 1 мл спиртово-водного витягу 1 мл 5% розчину нітро-пруссиду натрію і перемішати.
2. Обережно додати по стінці пробірки 2-3 краплі 10% розчину гідроксиду натрію (або гідроксиду калію).
3. Відзначити забарвлення розчину. Результати спостережень записати в лабораторний журнал.

Реакції на цукровий компонент

Реакція Келлера-Кіліані (на присутність 2-дезоксісахаров)

1. Додати до 1 мл спиртово-водного екстракту 1 мл крижаної оцтової кислоти зі слідами сульфату заліза (роботу проводити у витяжній шафі).
2. **ОБЕРЕЖНО** по стінці долити 1 мл концентрованої сірчаної кислоти. Вміст пробірки **НЕ ВСТРЯХИВАТЬ!**
3. Відзначити забарвлення на границі шарів.
4. Результати спостережень записати в лабораторний журнал.

Реакція с реактивом Фелінга

1. Додати 0,5 мл 1% розчину соляної кислоти к 2 мл спиртово-водного екстракту.
2. Нагріти суміш на водяній бані.
2. В пробірку додати декілька крапель 10% розчину гідроксиду натрію та 1 мл реактиву Фелінга.
4. Відзначити появу осаду, його колір.
5. Результати спостережень і рівняння реакції записати в лабораторний журнал.

Завдання 2. Провести хроматографічне карденолідів в сировині.

1. 1 г подрібненої сировини залити 10 мл етанолу і гріти протягом 10 хв., доводячи суміш до слабкого кипіння. Після охолодження профільтрувати.
2. До фільтрату додати 10-15 крапель розчину основного ацетату свинцю.
3. Утворився осад відфільтрувати через складчастий фільтр, 0,1 мл фільтрату і "свідки" завдати капіляр на лінію старту пластинки "Силуфол" (діаметр плям не повинен бути більше 5-6 мм). Хроматографувати в системі розчинителів: хлороформ-ацетон-вода (84:15:0,7). (Час хроматографування 25-30 хвилин).
4. Хроматограму висушити під тягою і вивчити її при денному та УФ-світлі до і після обробки реактивом Раймонда або реактивом Йенсона (див. Примітку).
5. Відзначити характер забарвлення і флуоресценції плям, розрахувати їх величини Rf.
6. Замалювати в лабораторному журналі схему хроматограми, пронумерувати плями карденолідів. Порівняти величини Rf, характер забарвлення плям і "сві-детелей", ідентифікувати карденоліди досліджуваної сировини.

Примітка:

- 1) При прояві хроматограми реактивом Раймонда її спочатку обробляють розчином м-динитробензола, а після повного висушування на повітрі - спиртовим розчином гідроксиду калію;
- 2) При прояві хроматограми реактивом Йенсона (25% розчин трихлоруксусної кислоти в хлороформі) її поміщають в сушильну шафу при 100-105°C на 3-5 хв. Після цього відзначають забарвлення плям при денному і УФ-світлі.

Завдання 3. Визначити кількісне зміст карденолідів в сировині.

ХІД РОБОТИ

I. Екстракція.

1. Взяти близько 5 г (точна наважка) подрібненого до дрібного порошку сировини.
2. Помістити сировину в пакет з фільтрувального паперу і сокслетировать 115 мл 96% етанолу протягом 6 годин.
3. Екстракт процідити через вату і довести обсяг його 96 % етанолом до 100 мл

II. Очищення.

1. 5 мл спиртового екстракту розбавити 5 мл води і пропустити через колонку з діаметром 1 см, заповнену 5 г оксиду алюмінію для хроматографії,
2. Профільтрувати через подвійний складчастий фільтр.

III. Власне кількісне визначення.

1. До 2 мл очищеного спиртового екстракту додати 1 нейтрального пікрата натрію, 1,5 мл води, 0,5 мл 2% розчину гідроксиду натрію, суміш перемішати.

2. Дати можливість суміші відстоятися протягом 10 хвилин.
3. Виміряти оптичну щільність розчину на фотоелектроколориметре (ФЕК-М) з світлофільтром № 3 в кюветі з товщиною шару 3 мм (або на ФЕК-М-57 зі світлофільтром № 4 з товщиною шару 5 мм), використовуючи в якості розчину порівняння суміш, що складається з 1 мл нейтрального розчину пікрата натрію, 1 мл 96% спирту, 2,5 мл води, 0,5 мл 2% розчину гідроксиду натрію.

IV. Розрахунок

1. Активність І г порошка досліджуваної сировини розрахувати за формулою:

$$X = \frac{K \cdot A \cdot 100}{I \cdot 5}, \text{ где}$$

A – кількість безводного сульфату натрія, знайденого за калібр-вочним графіком в мг ;

K - коефіцієнт перерахунку 1 мг сульфату натрія в ЛЕД (см. Примітку);

I – кількість спиртового вилучення в 2 мл очищеного розчину в мл;

5 - навіска порошку лікарської сировини, взятій для аналізу, в грамах.

Примітка: коефіцієнт для:

листя наперстянки пурпурової та великоквіткової – 0,41;

листа наперстянки шерстистої - 0,97;

трави конвалії травневої та Кейске - 1,35.

2. Провести статистичну обробку результатів трьох паралельних дослідів.

V. Оцінка якості сировини.

На підставі проведеного аналізу зробити висновок про відповідність досліджуваного зразка сировини вимогам НТД.

9. Інструктивні матеріали для оволодіння професійними уміннями, навичками:

9.1 Методика виконання роботи, етапи виконання:

- а) отримати необхідну ЛРС
- б) вивчити і описати зовнішній вигляд отриманого ЛРС, замалювати ЛРС
- в) провести підготовку ЛРС
- г) вивчити анатомічні та діагностичні ознаки коренів та кореневищ
- д) вивчити анатомічні та діагностичні ознаки плодів і листя
- е) спостереження записати в лабораторний журнал

10. Матеріали для самоконтролю оволодіння знаннями, вміннями, навички-мі, передбачені даною роботою

Тести:

1. Яке з умов сприяє поновленню дії ферментів при зберіганні гликозидного сировини:
А. волога

- В. низькі температури
- С. високі температури
- Д. темрява
- Е. світло

2. Яке з рослин є сировиною для виробництва препаратів, що застосовуються в лікуванні серцевої недостатності:

- А. Herba Adonidis
- Б. Herba Bursae pastoris
- В. Herba Thymi vulgaris
- Г. Herba Hyperici
- Д. Herba Belladonnae

3. При проведенні інструктажу по заготівлі сировини валеріани необхідно вказати заготівельникові на неприпустиму домішку до валеріани:

- А. комірник шестилепестной
- Б. оман високий
- В. чебрець повзучий
- Г. полин гіркий
- Д. вовчуг польовий

4. Якою якісною реакцією встановлюють наявність стероїдного циклу в молекулі серцевих глікозидів, які містяться в листі конвалії:

- А. реакція Лібермана-Бурхарда
- Б. реакція Драгендорфа
- В. реакція Вагнера
- Г. реакція Майєра
- Д. реакція Віталі-Морена

5. На основі рослинної сировини виготовляють препарат «Целанід», що володіє кардіотонічною активністю:

- А. лист наперстянки шерстистої
- Б. лист наперстянки пурпурової
- В. лист конвалії
- Г. лист адоніса
- Д. лист желтушніка

6. Лист конвалії є сировиною для виробництва кардіотонічних препаратів. В які строки її слід заготовляти:

- А. до цвітіння
- Б. під час цвітіння
- В. після цвітіння
- Г. під час плодоношення
- Д. під час бутонізації

7. Трава горицвіту весняного містить серцеві глікозиди, тому сировину зберігається :

- А. за списком Б

- Б. окремо від інших видів сировини
- В. за списком А
- Г. в темному місці
- Д. в прохолодному місці

8. Препарати конвалії травневої застосовують як кардіотонічну та седативний засіб. При заготівлі листків конвалії можливе попадання домішки:

- А. купени лікарської
- Б. наперстянки пурпурової
- В. наперстянки шерстистої
- Г. горицвіту весняного
- Д. желтушніка розлогого

9. Сировиною для виробництва препарату «Корглікон», що володіє кардіотоническим дією і застосовується в лікуванні серцевої недостатності є:

- А. лист конвалії травневої
- Б. лист наперстянки пурпурової
- В. лист желтушніка сірого
- Г. лист евкаліпта
- Д. лист дурману

10. Присутність глікозидів у рослинах визначають реакціями з нітропроизводними ароматичних сполук, частіше з лужним розчином пікринової кислоти – реакція Бальє. Яке забарвлення утворюється в результаті реакції:

- А. оранжево-червоне
- Б. чорно-синє
- С. темно-фіолетовое
- Д. чорно-зелене
- Е. чорно-коричневе

11. Тема наступного заняття:

«Фенольні сполуки. Методи якісного та кількісного визначення. ЛР і ЛРС, що містить прості феноли та їх глікозиди. Мучниця звичайна, брусниця, родіола рожева, фіалка триколірна і польова, чоловіча папороть.» (8 годин)

